

bpost
P.B. - P.P. / P 001131
6840 NEUFCHÂTEAU -
BELGIQUE - BELGIË

A bon vî pan

MAITRE
Boulangier
Pâtissier

BOULANGERIE - PÂTISSERIE

Li Rantoele
WAEYEN-TINS 2019 - L° 91

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

Mwaisse scrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abourmint po èn an êndjolle 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegn-reye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Àrdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidêye à pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifié). Mins eto, padecô e sistinme Feller.

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele sont metous dizo licince

Abounmint

Houte di l' abounmint classike so papî, vos vos ploz eto abouner éndjolicmint. C' est 5 uros l' an, a-z evoyî sol conte del gazete. Po 15 uros, vos avoz eto l' papî.

Vos rçuvroz ene hârdêye (loyén) po-z aberweter li minme fitchî ki l' ci k' est imprimé. Sovint, i rexhe on gros moes divant l' evoyaedje pal posse.

I vos fârê co emiler a Lucyin Mahin (lucyin53@gmail.com) ki vos avoz payî èn abounmint éndjolicmint, et insi acertiner veste adresse d' emilreye.

GNFU. Si polèt i esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » sont sous licence de libre utilisation GNFU.

Èn rovyîz nèn ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvain); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, où, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et où à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, où à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchessî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Moudes a rvinde, ene ramexhnêye di noveles del pene da **Lucyin Mahin**, avou ratournaedje e francès vizon-vizu. Atchtâve à « Muzêye do Pârlaedje e l' Àrdene », po 20 uros + 3 € di costindjes d' evoyaedje; Racsegnes : contact@musedelaparole.be; sûtifone : 0479 220 381.

Schandeye (Chandîye), on live d' imådjes nèn come les ôtes, ki l' lijheu(se) mostere les imådjes às schoûteus(es) et aveur li tecse a l' adroet d' ses ouys. Li live si vind avou on gros spès cayé d' esplikêyes et d' djeus po ls efants, rashious sol paskêye d' ene cope di pûs. C' est ene ouve da **Joëlle Spierkel**. ki vos ploz awè dé leye po 25 uros + les costindjes d' evoyaedje creeasbl@gmail.com.

Et gn a ça d' bea : vos l' ploz eto aberweter po rén.

Mes meye prumîs mots d' walon, èn imådji (motî e-n imådjes) des Eplaidreyes Titenfass, ratourné e walon do Coûtchant, do Mitañ, do Levant et del Basse Àrdene, e cwate lives diferins.

I dvreut eto gn aveur ene modêye e walipicârd del Bote.

Les modêyes di Tchâlerwè et d' Lidje divrént esse atchtâves so les fyis a pârti del waibe di l' eplaidêye, li cene del Basse Àrdene e Muzêye do Pârlaedje e l' Àrdene.

Ratacaedje

Tot ratindant l' walon e scole po tertos...

Cwand on dvize di ça, dins no Çante [Centre] (payis del Lovire), on a todi dins l' idêye k' on pâle del grosse grande biesse k' on croet vir ès tiesse passer wôrs di l' aiwe, l'âvâ e l' Escôsse, peviè el Lok Ness...

Inte daler l' fé nozôtes-minmes, come Christian (Quinet) eyet sortot Lily Faes l' ont brâmint fwait, disk' à moumint eyou çk' on est swete escran, swete – djinteymint – rouwé a l' ouxh di l' escole pask' ene sakî a decidé k' el môde ît passêye... eyet ene eure di bouneur avou « Wôrs des Rays » dins l' pitite escole do Fayi a tchanter avou ls efants, rén d' serieus, rén ki deure, rén ki frè k' on ârè rpassé no lingaedje a les pus djonnes...

Come d' efet...

Co on còp, nos rmetrans di l' aiwe e molén da nosse Dominique.

Dj' a sayî eto di fé scole di walon, à cmince tot djâzant avou ene dame di scole u l' ôte. A Libin, a Viyance, a Ôtchamp, a Longuiè. Sovint, les djins estént binâjhes... sol còp. Mins pont d' londmwin... nén ddja ene dimande po racmincî l' anêye d' après.

Metans, vos avoz 20 scolîs dins ene classe et 19 parints ki sont dacoird u neutes. Li 20inme est disconte do walon. I vént dé l' mwaistresse di scole u l' directoressse, et dire djuste ene pitite frâze di rprotches u d' mocreye. Rouf ! Fini les scoles di walon !

Avou l' FLW

L' apriyessse di 2017 (Bive) et 2019 (Sint-Houbert), c' est do walon e scole aspalé pa èn etcherpintaedje dizeutrin [structure faîtière], li « Fiesse às lingaedjes walons » (FLW) (rilijhoz les Rantoeles 82, 89 et 90). Po wangnî des subzides, fât ossu rashire l' ocupaedje [consolider l'activité] so des ôtès soces, come les Aisses del Tuzance (cintes culturels),

Ça n' sieve a rén...

Eyet todi les minmès ârgu-dinnes : po cwè fé ? El flamind eyet l' inglès, à moens, ça sieve a ene sacwè. Comint spliker a totes ces djins la k' on peupe sins raecenes, eyet èn âbe, c' est peure bleuwe toele pareye a m' sârot : on djoû ou l' ôte, i mourt.

Portant, come dit l' professeur Francârd, i n' a k' insi k' on l' sâvrè, no lingaedje : e rintrant dins les escoles.

A Tchâlerwè, il ont metou dsu pî on cours di walon, mins nén

po les efants : po les grands. Pask' i fât Bén comincî par la. Paski pus çk' i n' ârè di grandès djins d' atake – aprume dins les acsegnants –, pusk' on ârè d' tchance d' ariver a des rzultats.

Dj' el di co sovint : tant k' i n' a ene pitite braijhete ki lût e mitan d' on feu ki shonne distindou, i dmeure di l' espwer.

Dominique Heymans, ratacaedje do Moxhon d' Ônea do moes d' nôvimbe 2018, riprins roci e rfondou avou l' âjhmince do ratakeu.

Lucyin Mahin fihant scole so les usteyes di bokion (Ôtchamp, 2002)

les bibliotekes, et pâr les comenes k' ont prins pâr à label « Nosse comene dit oyi ».

Por mi, cisse voye la est brâmint pus prometante. Po on prumî, paski ci n' est nén li waloneu-scoleu ki s' doet ocuper di tot l' ovraedje administratif. Et pâr li rclame so l' ocupaedje. Çoula dene del veyâvte à walon, et di l' oneur às mwaisses et mwaistresses k' ont-st adjinçné on pordjet k' a wangnî on pris al FLW.

Mins foiravant pask' i gn a des cwârs ki tournèt a pârte d' èn ocupaedje e walon. Et çoula, por mi, todi, c' est mo con-secwant.

Pont d' sôs, pont d' bok, dijheut ele li viye feme ki tneut on mâle ki les djins î alént moenner leu gade cwand elle alént « al dicâce des gades ». Ci spot la, dji l' a ehârdiyî [interconnecté] à francès « l'argent est le nerf de la guere ».

S' i on saye d' avni ene politike linwistike vol-trûle (dins l' sinse di « volté », nén di « volter »

!) po nosse Walonreye, fâre des buddjets po fé.

Wice trover les cwârs ?

C' esteut ddja l' kesse ki Dominique Heymans dimandêve dins si ârtike so Rantoele l° 1, e 1996 (ça n' nos radjonnit nén !).

Abén ! poy ki l' CLRE est moirt, ey a stî rmetou avou ene pus grande tcherpinte ki comprend l' francès, la motoit ene voye a greter po fé bacouler des çances k' alént dvant pol dis-walpaedje d' on lingaedje difoutrin [externe], aviè nos cagnotes di waloneus.

Pôreut todi vali !

Lucyin Mahin, li 4 d' awousse 2019

Eternâcionâ

Alberveye, pus d' 50 ans après (I)

Li djudi 25 di djun 2009, cwand l' awiyant xhiltaedje di m' rewoey mi dispierta, dji m' aprestève a rinde vrayi on sondje ki dj' av dispu des razanêyes: raler à Congo, la k' dj' aveu passé dijh ans di m' veye di djonne grande djin [adulte jeune] (1950-1960).

Mi ome et mi, dj' avéns tofer yeu dins l' idêye d' aler rvey Alberveye - ki s' aveut rloimé « Calémî ». Bawitch ! Avou les pitès wangnes di nos mestîs ritrovés el Beldjike, nos n' avans mây polou rashonner des cwârs assez po on sfwait voyaedje.

Iress ? N' iress nén ?

Mins on bea djoû ki dji fiestixheu mes ans, mes efants m' ont fwait ene clapante bistoke : li pris des costindjes di l' avion et del dimorance làvâ.

Mins î aler mi tote seule - mi ome esteut ddja moirt adon - a mi âdje (câzu ûtante ans), esteut ç' bén râjhnâve. Mi cpagnon et mes meyeus soçons mel disconsiént felmint, todi. Ti sins bén ! On payis avou des gueres et des macsâdaedjes, des minêyes di totes les sôres - five Ebola et ds ôtes -, sins respect po les lwès, avou l' pô-magne [famine], sins pont d' otels ni d' ospitâs, avions rabistokés avou des fis d' ârca; on payis did wice ki nos avîz stî tchessîs evoye a còps d' fizik e 1961 !

Tolminme, gn ava m' docteur ki, lu, ni djha nén « nonna ». « Vos ârîz trop mâ l' cour di vs rifuzer d' adiercî on reve ki vos avoz djeryî après tant d' anêyes à long. Alez î ! »

Li 2 d' djun : mirâke mirâcloû mirâclete ! gn a ene djin, ki dj' a rescontré e nosse soce di bénfjhance po Calémî, ki m' houke à telefone : elle eva a Loumoumbachi vey si fi, et après còp, elle irè a Calémî. C' est leye ki s' ocuprè did tot, pol voyaedje et les lodjmints. Taiss k' ây ki dj' a accepté sol còp !

I dmoreve troes samwinnes po fé les eploctas [vaccins], mi fé

fé po paspòrt, aveur mi viza, on papî del banke come cwè dj' a des cwârs assez, on papî d' oniestruté et boune kidujhance [certificat de bonne vie et moeurs]. Avou ça ki, pol viza, l' eployî d' siervice mel rifuze, paski dji n' a pont d' lete di priyaedje d' on Congolès ki dmeure ladrî. « C' est çou k' vos nos dmandez, vozôtes les Bedjes, cwand c' est k' nos vlans on viza po vosse payis ! » Va responde âk a ça, la, ti !

Bawaite ! Avou des biyets po 80 uros, et stoker l' poughn do grete-papî, mi soçone arindje les bidons. Oufiti ! Gn a ddja pont d' mâ !!!

Binâjhe et strindowe a còp, mi viza al mwin, dj' avale mi prumî catchet d' nivakene po l' espaitchance del five fagnrece [prévention de la malaria].

Binâjhe et strindowe

Strindowe, paski dji sai bén ki dji n' resconterè pus nole kinnoxhance, blanke u noere; ki ci n' est pus l' minme peupe ki l' ci ki dj' a aconcoisté divinltins.

Mins binâjhe come ene poye ki voet on vier k' ele va poleur magnî, paski dji va sepi rvey totes ces coines k' on n' roveye nén, et foiravant, li laetche Tanganica. Rén k' d' î pinser, dji clò mes ouys, et ddja noder s' venêye.

Dji n' tuze pus a rén d' ôte - si d

ji sereu moenneuse d' avion, dji metreu l' pilotaedje otomatike.

Bôrer mes bodets [bagages] di droukes (antibiyotikes, antimalaryins, catchet po rapurer l' aiwe, ki dji cseme âs cwate coines des valijhes po ristoper les trôs. Tot conté tot rabatou, dj' î va co stitchî des tchiken-sopes, des tés ey ene toitche à front [lampe frontale] po cwand l' loumire eva (çou k' arive pus sovint k' a s' tou).

Endalaedje

Vint-cénk di djun. Mi ome, mâsgrougneus come Padeu, mi tipe djus a l' areyopòrt.

Poite B5 po Kinchassa; l' areyoplane àrè ene eure di rtâdje. Ça cmince bén !

Dji m' ritrouve la à mitan d' ene djoyeuse flouxhe di Congolès k' ont vnou vey les leurs el Beldjike. Nos n' estans k' troes blanke emey zels.

Mins do moumint ki l' zénk avént, vo nos la ascoyeyes pa des natachas afrikines ki berdelnut sins lâtche, xhaxhler, et nos milouter come des pâpâds el faxhete [hôtesses africaines joyeuses, exubérantes et maternelles].

L' evolaedje viè Kinchassa, ût eures durant, si passe sins arokes. Dji magne, dji sondje, dji doime.

Lavola, on doet candjî d' areyoplane. Dji rtrove cisse tcholeur malåde [chaleur humide et moite] et gn a des monceas d' sovnis k' aspitèt e m' cervea. Sins cwiter les pisses, nos prindans l' avion po Loumoumbachi.

(a shuve)

Christiane Blanjean, li 23 d' djun 2019

Beldjike

Djâzant Atlasse des lingaedjes di Beldjike

C' est l' pordjet da Philippe Boula de Mareüil, on linwincieus francès, directeur di rcwerance a l' univiersité Paris-Sud.

La ddja ene tchoke k' i studeye les accints coinreces do francès, copurade el France, el Beldjike ey e l' Itåleye. C' est çoula ki l' a tchôkî a s' interesser às ptits lingaedjes di ces paysis la.

Djâzant atlasse

Si mwaisse trova : on djâzant atlasse éndjolieke. C' est come èn atlasse, mins ci n' est nén so papî. Il est rwaitåve pa tertos, po rén, so ene waibe del Daegntoele.

Al mwaisse adresse (atlas.limsi.fr), vos trovrez aprume ene mape di France (l' Egzagone ey eto les teritweres difoûtrins, disk' al Nouve Caledoneye).

Mins, nén chauvin po ene mastoke, nosse ricwereu a stî naxhî dins sacwants ôtes paysis d' Urope, avou.

Po tchaeke pont d' inkete (end a ddja des masses), vos ploz clitchî sol no do viyaedje u del veye, ey adon, vos etindroz l' cåzaedje d' ene djin d' avår la, dismetant k' vos pôroz lére çou k' ele dit, so èn aspitant purnea [fenêtre].

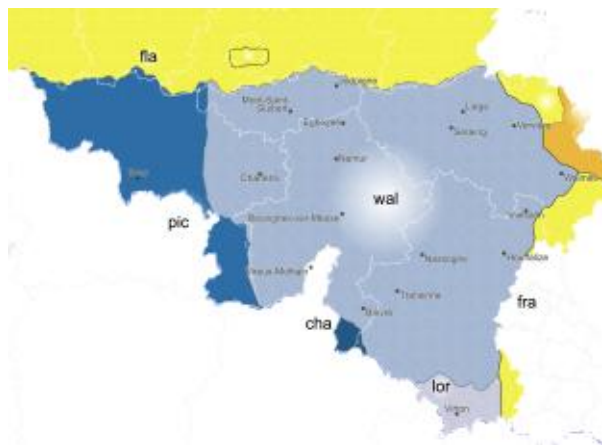
Mins va-t on comprinde çou k' ele dit ? Pår si c' est e burton, e basse u e-n alzacyin ? Oyi, ca Ezope a vnou å monde divant nosse cacheur-rcwereu.

Li Bijhe et l' Solea

C' est ene des fâves sicrites på vî scrijheu grek Ezope (ki n' a nén l' air d' aveur sitou rprinje pa Lafontaine, come bråmint ds ôtes). Pocwè cisse-lale ? Pask' elle a ddja stî eployeye dispu cint-z ans pal « Soce Fonetike Eternâcionåle » por leye situdyî bråmint des lingaedjes pattavå l' Daegne.

C' est l' Bijhe et l' Solea ki sont a s' disburtiner po sawè kî çki

serè dit l' pus foirt di zels deus. Tins k' i sont la ki fjhèt margaye, gn a on vî rôl k' adramtêye après zels. L' ome est rafulé dins on grand caban d' plouve. Wadjans, dit-st ele li Bijhe, ki dji lyi sårè fé rsaetchî s' mantea, et ti nén. Bouxhans l' martchî djus, dit-st i l' Solea, k' aveut ddja si ptite idêye dirî l' tiesse.

Dji n' vos di nén kî çki va wangnî. Come ça, vos iroz taper èn ouy – ey ene oraye – so l' adresse ki nos vos ridnans al pådje 23.

Succès

Po vs dire li succès ki l' waibe a, on nd a bén djâzé dins les gazetes, å posse ey al télé – el France, toti – et ossu sol les rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux]. Tantea ki, å moumint ki dji screye (5 di may) gn a ddja yeu dipus d' 600.000 loukeuses et loukeus dispu l' enondaedje do pordjet e 2017.

Pol Beldjike

Houte del pitite trintinne di ponts walons – ki nos endè rdivizrans pus parfondmint èn ôte côp – gn a eto troes ponts e picård, onk e gâmès, cwate e lussimbordjwès, troes e wess-flamind, deus e tixhwès braibançon, onk e francès brusselwès, cwate e

limbordjwès et troes e ripouwaryin.

Noûdjåzeus

Èn atlasse des lingaedjes coinreces si doet di trover des cåzeus « nés-natifs » di té ou té ptit viyaedje ki plèt awè l' tite di « temoens diyalectolodjike ». Portant, dins kékes cas e l' Occitaneye, el Burtaegne ey el Walonreye, on a leyî cåzer – et scrire – des raprindisses, k' avént aprins l' lingaedje åd triviè d' ene cogne rifondowe (rifondous occitan, burton u walon).

Paski, çou k' on a veyou avou les djåzeus nés-natifs, c' est k' il ont Bén dins leu tiesse li vî lingaedje, come il esteut cåzé dins les inketes di l' Atlasse des Lingaedjes di Walonreye (1935).

Mins ci pårler la, i n' l' ont nén fwait passer a leus efants. Et zels-minmes nel cåzèt ddja pus avou leus cpagneye u leus près-parints, fât nén dmander avou les vijhéns u les etrindjirs.

Did la l' impôrtance di ces eredjistrumints la, ki n' seront pus possibes did ci dijh ans.

Rifondeus et « atlassisses »

Emey les rfondeus (dji djåze des Occitans et des Burtons), end a ki s' dismefeynut des atlasses linwistikes, plamour ki ça dene ene discotaeyeye imådje do lingaedje. Mi, i m' shonne k' on pout scrire e rfondou (occitan, burton u walon) po-z aveur des lijheus houte di s' pitit aroyaedje, tot studiant les diferins accints, divant k' i n' soeye trop târd di les trover pårlants-vicants.

Philippe Boula de Mareüil, les 5 & 25 di may 2019; ratournaedje et rarindjaedje : Li Rantoele.

Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (52)

El Toû d' France 2019

Dji n' sai pocwè, mins dji m' atindeu a-z awè on toû d' France ene miète espèciâ èç-n anêye ci ! Ébén, dj' a stî siervou !

El 106inme toû d' France s' endalève di Brussele. C' esteut 176 coreus rashîs dins 22 ekipes ki purdît l' voye di Paris e 21 estapes eyet so 3.480 kilometes. Di ttâ long do tchmwin, on pleut conter dissu 10 a 12 miyons di rwaitants po-z ecoraedjî les coreus a velo.

Des chifes et des rachifes

Dji vos pou minme dire k' il ont triviersî 744 comenes eyet monté 30 passâjhès di montinne [cols] dins les Ales [Alpes], les Vôjhès et les Pirenêyes. Eto k' el toet do toû, c' esteut l' Izran avou ses 2770 metes di hôteur. Tot çoula po vos fé comprinde k' el mestî di coreu a velo n' est nén toti àjhey.

Djaene mayot

El prumî mayot às pwès do toû esteut bedje avou Greg Van Avermaet, no tchampion olimpike a Riyo. Il a passé prumî à ... meur di

Gramont. Après lu, c' est Tim Wellens ki l' a yeu. Tant k' à djaene mayot, il a dmoreé lontins (catoize djoûs) dissu les spales da Alanphilipe, k' est èn ekipî da no coreu walon Flipe Gilbert, mâlu-reuzmint nén rtinou dins l' ekipe do toû 2019

Ey a propôs do djaene mayot, gn aveut djusse cint-z ans k' i fjheut pârteye do toû : c' est e 1919 k' Eugène Christophe l' a poirté po l' prumî còp.

Ôte aniviersaire

Po nozôtes, c' esteut èn ôte aniviersaire : el prumire victwere da no-n Edi Merckx e 1969. Il l' a co wangnî e 1970, 1971, 1972 eyet 1974 eyet c' est

lu k' a wârdé l' djaene mayot dissu ses spales el pus lontins, dins tote l' istwere do Toû : 111 djoûs !

Victweres bedjes

Po les Bedjes, e 2019, gn a yeu troes victweres : Dylan Teuns à dzeu d' el « Plantche des belès feyes », Thomas De Gendt tot seu a Sint-Stiene eyet Wout Van Aert à sprine.

Lu, il a dvou abandner dins l' « conte-li-monte » a Pâ : il a acrotchî ene bindrole.

Pires el royès

I gn a yeu ene miète did tot dissu l' toû 2019. Les adjinçneus [organisateurs] ont minme divou fé djoker ene estape télmint i tcheyeut des gurzeas [grelons]. Eyet gn a minme yeu on ridaedje di tere (glismint d' terén) et pus rén n' saveut passer po daler viè l' arivêye do djoû.

Wangnant

El wangnant do toû 2019, c' est on djonne Colombyin, Egan Bernal. Mins i fât rconoxhe ki, disk' à djoû di dvant l' arivêye finâle, on n' saveut nén co ki dalève repoirter l' djaene mayot télmint gn a yeu do suspinsse.

Por mi, el toû s' a vraiymint djouwé dins l' grande estape di montagne avou l' Vâr, l' Izowâr eyet l' Galibî. C' est rola ki Bernal s' a raprotchî d' Alanphilipe eyet etou ki Romin Bardet a apougî l' mayot às pwès adon k' el victwere d' estape esteut po Nairo Kintana.

Gerint Thomas, l' ekipî da Bernal, a fini deujhinme.

El prumî Bedje, ç' a stî Xandro Meurisse ki finixha 21inme a câzumint ene eure do prumî !

Jean Goffart, el 8 d' awousse 2019

Nateure

Les waisses di tchvâ [frelons] di l' erî-sâjhon

Les meres fonnetes s' ont dispierté å bontins, adon-pwis, ataker a basti tchaeke si fonnetreye [guêpier de frelon]... (loukîz les Rantoeles 89 & 90 so l' minme pådje 7).

A parti do moes d' awousse, li mere fonnete esteut vormint divnowe ene rinne. Ele ni boutève pus å bastimint come divant (c' est leye tote seule k' aveut fwait les « fondâcions » et les prumîs astaedjes).¹ Ca gn aveut des ovrires assez po fé tot l' ovraedje. Ele ni fjheut pus ki d' ponre des pitits rwès et des pitès royennes.

Les ovrires sont fornâ-jheyés

Les ovrires boutèt sins rlaye, mins c' est todi pus målâjhey di fé leu bouye, ca ele sont todi zeles moens. Et i gnè skepeye pupont d' noveles. Come dit enawaire, li rinne n' è pond puch.

Nén seulmint diveur basti on « dobe vitraedje » po waeranti l' wespireye do froed, mins osu nourî les halenes.

Veye di prince

A fén do moes d' setimbe, les « princes » et « princesses » rexhèt foû d' leus lodjisses. I dmorèt la a n' rén fé, nouris pa les ovrires (di djus d' plante), ey alant minme pomper do raetchon ås dierinnès halenes. Les ovrires sont oblidjeyes di schoircî les pitès coxhes di frinne u d' clawson po-z awè assez d' seuve a sucî. Eyet des

fruts : biyokes, pemes, poeres, pîxhes, âbricots, roejhéns, et minme des meurons. Ça fwait Bén profiter les rinnes et les rwès a-divni. Les princesses polèt groxhi d' 50 âcint d' leu pwès so ene samwinne.

Li royinne divént viye

Li rinne, leye, a brâmint amwinri (ele ni peze pus k' on dmeý grame, po on grame å bontins). Si a-t ele aviýi. Ele ni sait pus cmänder les ovrires (ele polèt rmagnî ses dierins oûs et n' lyi dnèt pus l' betcheye). C' est pask' ele ni sait pus evoyî des feromones, des sôres di sint-bon ki lyi siervèt d' messaedje. Ele va esse touwêye pa ene ovrire diviè l' 15 d' octôbe. So s' vicâreye, elle ârè yeu ponou 3.500 oûs (dispoý li moes d' may).

Amour a môde fonnetrece

So ç' tins la, les princes et princesses sont-st evoye divant l' ouxh, po s' edjermomer. Les mâyes volèt tot fjhant des ronds u des ûts (8) totâtoû del wespireye

Avou leus grandès antenes (crombes al fén), i sayèt d' sinti les frumeles, metowes so des pitès coxhes, des foyes u minme a tere. L' acoplaedje kimince so l' âbe u l' bouxhon et finit troes cwârt do tins al tere. C' est l' frumele ki monte sol mâye

(ele « fwait l' cok »), dins ene kitoirdowe pôzucion, dessinant on S. Cwand l' rinne a-divni end a s' sô, ele grete li dos do mâye. Il ont dmoré « maryîs » shijh munutes et dmeý. Mins l' mâye pout cweri après ene novele « crapåde » ki se-reut co « libe ». Li frumele, leye, cwirt do côp après s' muchete po-z ivierner. Come elle a d' l' antidjale (glicerol) dins s' sonk, ele pout ndaler dins on vî stok metou al bijhe. I fât djusse k' el timperature ni candje nén dtrop di l' ivier.

S' i fwait bon trop yeure (e moes d' mâss, metans), c' est mwais por leye, ca ele va rmagnî si dierinne crâxhe, et ele crevrè dvant l' moes d' may.

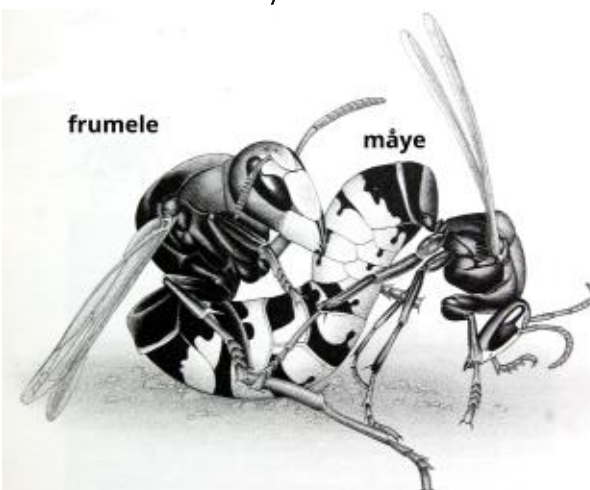
Tos les mâyes crevèt divant l' 15 di nôvimbe. I vikèt leus dierins djoûs so des rampioûles (lére) k' ont co des fleurs. U les fleurs di djârdén come les sedoms u les sinte-Catrene, k' on wåde po flori les tombes al Tossint (foto d' coucoviète).

Li fén d' tot

Li wespireye toûne sot après l' moirt del rinne. Minme les ovrires kimincèt a ponre. Et touwer les halenes, u les dis-copecer po nourî des ôtes halenes.

Les ovrires s' etertouwèt. Cwand i fwait pus frisse, diviè l' Tossint, les dierinnès ovrires, nén capâbes di wârdèr l' boune timperature dins l' wespireye, crevèt d' froed.

Li wespireye pourit di l' ivier.

Lucyin Mahin, studia apresté po les scoles di Bive des 23 et 30 d' octôbe 2018

¹ Desséns et mwaissés racsegnes : gazete «Li Hoûlote».

Linwince

Rediveusès etimodjeyes do roumin

Gn a deus sôres di djins ki parpinsnut l' etimodjeye : les foû precocioneus, ki n' oiznut nén aler disconte çou k' les grands mwaisse ont « dicté » dvant zels...

Et gn a les ôtes, ... come mi.

Voyaedje el Burtaegne

C' esteut e 2013. Pol fime « Li langue åd dibout del linwe » [*Le bout de la langue*], li filmeu-produjheu, Zavi Istasse, emoenna troes djonnes Rantoele (Djan Cayron, Pablo Sarachaga et mi, dit-st i l' fô) el Burtaegne burton-câzante.

L' idêye, c' esteut d' vey kimint k' les Burtons avént adiercî leu côp po-z ariver ene miète pus lon k' les Walons dins leu linwe-ehåyaedje [*normalisation du statut*] et leu rfondaedje [*normalisation du corpus*].

Bref a ça, cwitans ene miète li walon et vinans è a èn ôte di mes ptits molons, l' etimodjeye des mots roumins (dji so Roumin di skepance).

Dji vos a ddja conté les ca et les ma del vuzion oficire ki dj' a -st aprins a scole. Les Daces sont les tayons des Roumins. Les Romins, zels, ont-st evayis l' payis, et s' maryî avou les cmeres d' avâr la, ki leus omes avént stî touwés câzu tertos al guere di concwesse. Ey adon, lezî djâzer on latén d' sôdârd, k' a divnou l' roumin d' asteure.

Mâgré tot, les Daces avént levî ene eritance di mots. Paski,

tchaeke mot k' on n' ritrovéve nén l' tasyon-bodje [étymon] e latén, c' esteut, dit sins crankyî, do dace.

Po rivni a nosse voyaedje el Burtaegne, dj' end a rivnou, avou dins mes bodets [bagages], ene dozinne di motîs do burton.

Ké rapoirt ?

Cwand dj' a-st ataké a fouyter mes motîs burtons, dj' a trové sacwants parintêyes avou l' walon, ki n' mi shonnént nén awè stî studieyes des etimodjisses.

Parintêyes avou l' walon, di dj', k' a ene siponte gayele [substrat celtique], mins eto avou l' roumin. La, dj' end a dmoré reyusse, ca dji n' veyeu nén pa ké sint k' les lingaedjes gayels ârênt-st avnou el Roumaneye.

Co pus dzôrné, ene sakî, cwand dji m' abaitixha ki ces mots la, racuzinâves avou des cis des lingaedjes gayels d' asteure, c' esteut des mots do manaedje et del famille. Adon, nén des cis apoirtés avou des noveatés d' on lingaedje difoûtrin.

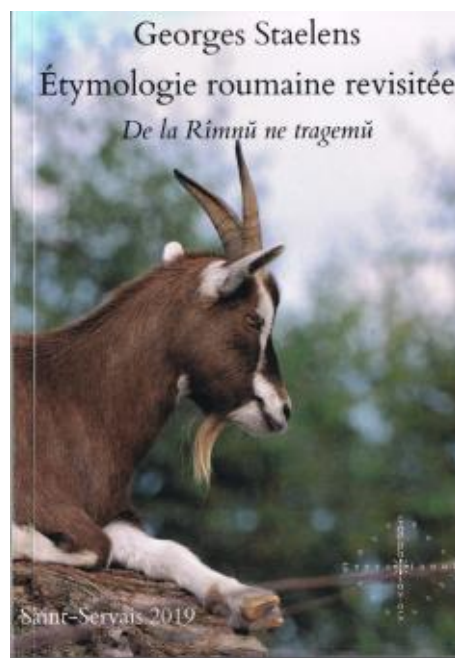
Mins adon, pitchote a midjote, dj' a lî des oteurs ki câzênt des Apurlins [*habitants des Alpes*], gayel-câzants, k' ârênt stî amoennés pàs Romins po

rpeupler les hôts tienes del Roumaneye (loukîz l' Rantoele 88, di l' ivier 18-19, p. 5-7). Dj' aveu disvôtyî l' cwacwa [*résolu l'énigme*].

Scrive on live ladsu

Adon, i m' faleut coûtchî tot çoula so papî, pol poleur sipåde lon et lådje.

C' est çou k' dj' a fwait lanawaire. Mi live si lome:

Dji vos l' frè parvini Bén voltî si vos m' emiler a : georgestaelens@gmail.com

Djôr Staelens, li 10 d' avousse 2019

Racourti e walon

Après l' motî, dj' a metou on cloyaedje [*conclusion*] d' ene cwénzinne di pådjes e francès, on rascourti e-n inglès (3 pådjes) ey èn ôte e walon. Vo l' cial.

Kî âreut sondjî ki « scan », nosse bea mot walon, est racuzinâve avou l' walès [*gallois*] « trang » ? Et kî m' âreut dit, å ndaler nozôtes e l' Burtaegne e 2013, ki dj' ripudrêns avou nozôtes on motî burton e dijh lives, ewou çki dj' tchaireu so des rshonnances do walon avou l' burton et l' roumin ?

A m' shonnance, i gn a-st avou nouk k' a vormint spepyî les lingaedjes gayels, po vey s' i gn aveut ene sacwé ki rshonnéve a nosse

walon.

Vaici, dj' a seulmint ataké, aprume po l' roumin. Mins å bouter po cweri so l' racuzinaedje do roumin avou les lingaedjes gayels, dji n' a sepoû passer houte do walon.

Å cmince, dj' a creyou ki, s' i gn aveut des mots k' estênt roumins et walons, c' esteut todi a câze do latén, ki c' est l' matresse [*strat*] des deus lingaedjes. Mins s' ont i ossu l' minme siponte [*substrat*] gayele. Et co pus lon, il ont ene miète di linçouû [*superstrat*] tîxhon, li minme po ambedeus.

Li Rantoele às belès-letes

Limero 46 (rawete al Rantoele l° 91 do waeyén-tins 2019)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li catchete (VI, ki c' est l' dierinne)

Popa est el piole; moman vént d' esse ramassêye pa les « bloûws » pask' ele hapéve di l' amagnî dins on grand botike. Mi, dji n' vou nén aler dmorer dins ene famille d' ascoye, come efant d' djudje. Ça fwait k' dj' a decidé di m' catchî dins on cahoutea mon d' nosse vijhén. Les djindâres ont sogne ki dji n' fwaiye li fén d' mi, ca dji vén d' elzî telefoner ki dj' esteu e mitan d' on floye et ki m' naçale prindeut l' aiwe. Pol moumint, dj' a l' comissaire à dbout do fyi.

Dj' a waitî l' eure a m' pougnet. Ça fjheut cwate munutes et dmêye tot djusse k' i m' aveut houkî po l' prumî còp. Po ça, il aveut dit l' verité.

- Antoenne, respondoz m', s' i vos plait !

- C' est cwè, vosse boune novele ?

- A ! Dji so binâjhe di vs etinde, Toenne. Dj' a câzé avou l' mateur. Si fré va rprinde vosse man dins s' botike. I m' l' a prometou. Tot va ridivni come divant.

La waite ! Et i croet ki dj' va avaler ene coloûte come cisse-lale ! Mi fé acroere ki, so cénk munutes, il a plou arindjî nos afwaires : houkî l' gros lård et s' fré, por lu rprinde nosse man. Rote dire ça a on tchvâ d' bwès, i t' pîtlêye. I m' purdeut po kî, don ?

- Toenne, vos n' dijhoz rén ladsu ? C' est clapant, non ? Dijhoz m' ewou ki vs estoz asteure. Ni bodjîz pus d' la, nos vos alans vni cweri. »

Dji l' aveu bén dit ! Vola çou k' i vleut : c' est sawè ewou k' dj' esteu. Po ki dj' lyi deye, il esteut presse a m' raconter des falôûtes. Et co ! mi prinde po on sot padzeu l' djambe. Pouri tchén !

Dj' a còpé tot nete mi sûtifone et l' distinde. Dj' a rawaitî Robiet l' gobieu, todî astampé so l' pas d' l' ouxh, ki n' wazeut moussî mâgré k' il esteut adlé lu. Dji lyi a dmandé d' m' escuser. I s' a

clintchî sor mi et mete si mwîn tote frexhe dins mes tchveas. I m' a dmandé cwè. Dji lyi a respondou k' les gableus avént ebarké m' man.

Il a somadjî et s' ashire a costé d' mi. Il a metou s' mwîn so mi spale, et nos avans rawaitî l' rixhot sins rén dire.

À dbout d' sacwants munutes, il a rsaetchî s' calote goirdjeje d' aiwe. I m' a carwaitî des pîs al tiesse.

- Raconte mu, râpén, raconte mu t' vicâreye di loigne.

M' etinde lomer « loigne » et « râpén » par lu, ça m' a findou les lepes. « Râpén » : i lome tolmonde come ça. Kécfeve pask' i roveye les nos. Kécfeve pask' i trouve ça pus âjhey. Dins tos les cas, i m' rivneut Bén.

Dji lyi a tot raconté. Comint ki dj' m' aveu catchî après awè veyou les bloûws ebarker m' man, pocwè k' dj' aveu peté à diâle, mes còps d' telefone, li barkete, li catchete, vaici dins s' cahoute, li mateur, si fré, et l' dierin còp d' telefone do comissaire, la, tot djusse.

Vos n' m' alez nén croere, mins i s' a schiré d' rire ki s' bodene danséve li cacwak. Il a stoirdou s' calote, et l' rimete so s' tiesse po m' dire :

- Ça, c' est pus foirt ki foirt, mi râpén. T' às djouwé avou leus pîs come Pazun.

T' elzî as dvou claper ene vessete foû mezeure ! »

Si bodene a co rataké ene novele danse. Il a caressî s' bâbe so s' mashale tot tuzant :

- Fât ki t' tâdjès asteure, râpén. T' as stî lon assez come ça. Si t' vas pus lon, ti t' vas fé do toirt.

Il a rabatou l' grile ki lyi sierveut di cwârea al finiesse divant d' porshure :

- Ça sereut trop biesse ki t' âyes emantchî tot ça po rén, râpén. Ti comprinds, zels, lâvâ, i doevnut awè des fonds d' coulote ki flairnut mwais. Gn a nén onk ki vôreut piede on gamén. Si l' comissaire t' a dit ça rapoirt a t' man, tel pous croere. I seront bén binâjhes tertos do schaper ossu âjheymint ; il ont bén trop peu po leu plæce.

C' est on drole d' apôte, li gobieu. Dabitude cwand i drouve si betch, c' est po deus mots, nén dpus. On pinse k' i vike dins ses sondjes, k' il est todi dins ses sovances. I shonne télmint vî k' on si dmande comint k' i dveut esse cwand il esteut djonne. S' i dveut ddja esse ossu scan, ossu loigne. Si c' est tot purdant d' l' âdje k' i s' a metou a berdeler avou les moxhons et les âbes, et a nolu d' ôte, preski câzu !

Po dire li vrai, c' est ç' matén la k' dj' a comprins. I veyeut bén tot çki s' passève tot âtoû d' lu, minme s' i n' fijheut nén come tos ls ôtes. I m' câzéve, et vos m' ploz croere, i m' shonnéve k' i saveut tot so tot. K' i n' si sâreut brouyî d' on pwel côpé a tchant. I gn a des djins come ça. Tot mouweas k' i sont, cwand i drouvnut leu betch, on-z a radmint hâsse do les schoûter.

I m' a mostré m' djeyessem.

- Raloumez vosse machene, mi râpén.

Tot d' shûte, dji saveu k' il esteut dins l' bon. I gn aveut ddja cénk messadjes. Mins dji n' a nén yeu l' tins d' les aler vey ; l' éndjolete rixhiltéve dedja.

- Toenne, gamén, ni rsere pus t' sûtifone. Ti t' pous vanter d' m' awè fotou ene vessete di Diu l' Pere. I gn a mossieu l' mayeur k' est vaici astok a mi. I vos vout câzer. Vos l' schoûtroz et adon-pwis, dji vos rpudrè : dacoird avou mi ? »

- Oyi, si vos l' vloz.

*****

Cwand nosse man a rmoussî al mâjhone, ele s' a dâré dins mes bresses, et tanfler, et somadjî ; ele m' a dit :

- Si vos sâriz come vos m' avoz manké ! Cwè çki dj' âreu divnou sins vos ?

Adon-pwis, ele m' a rabressî so mes mashales, so mes ouys. Elle a clintchî s' tiesse dins mes tchveas, dins mi hanete.

Por vos, ça vos doet shonner djuste, après ene îstwere come cisse-lale. Mins nén por mi, ca c' esteut l' prumî côp di m' vicâreye ki dj' etindeu des mots tossu doûs. Dj' a yeu bea hagnî dins mes lepes, li fontinne dins mes ouys s' a rmetou a cori ki l' diâle. Dj' aveu-st atrapé l' abitude. Li Bernârd s' âreut co yeu peté a rire, mins po dire li vrai, dji wadje avou vos k' i n' âreut seu fé mia a m' plæce.

Moman m' a raconté k' elle aveut veyou l' comissaire et après lu, li fré do mayeur ki lyi aveut dit k' ele pleut redâmer a bouter dins s' botike. K' il avént stî tertos às pus djintis. K' elle aveut stî sbarêye â dla pask' ele si ratindeut a dveur rinde des contes. K' elle aveut tchoûlé ses ouys tot foû, tot si dmandant a cwè k' dj' alève tourner s' on l' resserève podbon. Mins k' on-z esteut a houte did tot ça, asteure, et k' tot rsereut come divant.

*****

Cwand l' comissaire m' aveut houkî l' dierin côp, i m' aveut fwait câzer avou l' mayeur k' esteut dins ene bele handele. Lu, i m' aveut prometou bén lådje ki nosse man pôreut rprinde si-t ovraedje dins l' botike adlé s' fré. Po l' minme pris, i m' aveut fwait djurer di n' pont fé d' biestreye. Bén djinti, l' gros lârd, come dji l' a dit pus târd a Bernârd. I m' aveut rpasse l' comissaire ki m' aveut eto dmandé di n' rén dire a m' man. D' après lu, ça sereut co mia insi, tossu bén po nosse man k' por mi.

Inte di nos deus, la, dj' a bén e l' idêye ki c' esteut mia por zels eto. Vos n' croyoz nén ? Çou k' il avént fwait a nosse man, vos coñoxhoz ene sakî ki s' è vantreut ?

Di m' costé, dji n' lyi aveu nén oizou lâchî k' dj' esteu dins l' cahoute do gobieu. Dji m' dijheu k' ses gableus dvént dedja esse sitî evoye do costé des aiwes a Outchârd, a dijh kilometres did la.

shûte p. 15

Dins nos bwès et nos bos, di l' ahan

sôre di tchapea-d'-macrale (ananite towe-moxhe) / adjeante vesse-di-leu / pierlêye vesse-di-leu (fotos Pire Otdjåke et Lucyin Mahin)

<-- pitite
coulmele
avou si
bron anea

boloe à
rodje pî
so pî ==>

boloe à rodje pî bluwixhant à côpaedje (padzo)

Polipôre às deus couleurs

oû-do-diåle et vé-d'-tchén (*Phallus impudicus*)

Po nos abounés éndjolikes...

... et motoit les ôtes, si vos vloz sayî do ricnoxhe sacwants sôres di boloes (vraiyis u nén), gn a ene pormoennåde às tchampions a Transene li semdi 28 di setimbe a deus eures di l' après-l'-dinner. Racsegnes et inscrijhaedjes : Martine Mahin (ki frè rdjibler vosse dimande) : alain.gourque@skynet.be

Po tertos : evoyîz nos vos fotos d' ivier divant l' 15 di nôvimbe.

Imådjes da Jean Goffart po sorire u po tuzer

Dji vleu djustice vir çou k' vos fihîz !
Come dji voe... rén... come a l' abitude !

- Mi, dji ndè pou pus ! Ça, c' est trop tchôd ! I m' fâreut Bén del plouve po mi rmete !
- Vos avoz dmandé après mi ! Ebn, dji so la ! I n' m' endè fât nén voleur !

- Dji so-st àd dibout do fi !
- Eee ! Dji so prijhe !
- O ! Dji n' esteu nén à corant

Mi, el dimegne à matén, dji tchante
sol côp d' 8 eures.
C' est so Radio Cwarse !

Po Pythagore, ène pinsèye n'estève
k'ène idèye ki passe. Po sakants èle
si pout on long tins s'agritchi...

Nosse dessineu n' a nén leyî
ouve !

Po Pitagôre,
ene pinsèye
n' esteut
k' ene idèye
ki passe ! Po
sacwants, ele
si pout on
long tins
agritchi

Cwand dji pinse ki
dji fjheu çoula
deus metes e l' air
dissu l' bome avou
mes doets dins
m' nez !

Imådjes po rire del Blawete

- Mi vouss maryî ?
- Eee ! Dji n' sai nén co. Lai m'todi vey.

- Et avou vost ome, ça va, asteure ?
- Po l' estchâfer, dj' a metou ene nutinete⁽¹⁾ et on noer fâs vizaedje, et tot rintrant, i m' a dit « Hê, Zoro ! Ki magne-t on, ouy ?»

-----
(1) tene tchimijhe di nute, k' on voet houte

- T' as toumé ?
- Neni, dai, dmey cougnî... dji neteye avou m' linwe.

Dj' a stî cwèri m' bale dizo l' lét... fât k' on djâze !

- Docteur, dj' inmreu ki vs frîz ene sacwè po k' mi ome soeye come on torea !
- I va ! Dismoussîz vs : on va-z ataker avou les coines.

Nosse Walonreye, al Sint-Rmey

Disfouyâjhe

<= a Lîcin
(Mårtene Mahin)

A Wiyé (Djan Cayron) =>

on redeure
dedja bén on
ptit feu / cok
walon gâyté
a Maissin
(fotos da
Lucyin Mahin)

crompires do wangne-corti / brouheur so les
troufreyes (fotos da Mårtene Mahin)

Cwand on mousse a
Belair (foto da
Christian Thirion)

Tourisse e
waeyén-tins :
masses afrikins
et pagode
azyatiké a
Brudjlete
(fotos da Djan
Cayron)

Come d'efet, do tins ki l' Rodjî-gobieu m' ramoennéve al mājhone, il avént cotourné vaila po m' ritrover. Il avént naxhî dins totes les barketes, farfouyî dins les djoncs so les boirds, edåmer a sonder avou des stipeas d' pådronne. I n' compurdént nén ki m' djeyessem esteut mouwea. Dji l' aveu côpé a bon. I dvént sondjî ki dj' m' aveu neyî. A m'-n idêye, il ont passé pa totes les coleurs do l' airidiè.

C' est bén come ça ki l' comissaire mi l' a conté cwand il a rpassé après k' ses omes åyénxhe yeu ramoenné nosse man al mājhone. I lyi a raconté k' i voleut esse seur ki tot aveut stî fwait dins les regues. Come di djusse, i m' voleut vey, sawè ké binete ki dj' aveu. I m' a prins so l' costé, rén k' nos deus, come s' il aveut des dotes. I m' a dmandé çou k' dj' aveu fabriké, vaila so les aiwes. Adon, dj' a plonké mes ouys dins les sinnes, et dji lyi a dit k' po tot fini, dji m' aveu roisté del barkete, ki dj' aveu rabroké a pî, tot pājhulmint, et ki les piles di m' djeyessem estént plates. Rén d' ôte.

Il a rfroncî ses ouys et fé

« Binastcheyou ! » come onk ki n' ti croet nén, et rbate atoute : « T' end es ddja on fameus, d' castår ! »

Gn a k' a Bernård ki dj' a raconté l' verité, tot djusse après prandjire, divant do rmoüssî dins li scole d' inglès. Inte nozôtes, dji vos l' pou dire, dj' a, mågré tot, yeu dijh-ût so vint a l' intero.

Si dj' n' aveu nén volu dire ewou k' dj' esteu, c' est pask' i m' ârén vnou rcweri dins leu camionete. Et dj' âreu stî foircî d' rabroker al mājhone inte zels come on baligand.

Paski, les istweres di gableus dins nosse famille, i gn a ddja nosse pa et nosse man. Ça fwait deus so troes. Adon, dji n' sai nén çou k' vos è djhoz, mins po m' pårt, on pout târdjî la !

Fén

*Jacques Desmet
novele k' a fwait prumî
pris al bate des Scrijheus
do Cinte, El Lovire, 2016.*

Rondeas Djôzef Dokir

Lu et Leye

Insi por Lu, insi por Leye,
Gn âreut-st avou nou cour a prinde ?
Lu, di s' costé, a vike s' veye
Come il a plou et sins s' disfinde.

Leye, di s' costé, a fwait parey
Avou paçyince, sins måy si plinde.
Insi por Lu, insi por Leye,
Gn areut-st avou nou cour a prinde ?

Lu rota s' voye sins s' binamêye
K' èn ôte batea tcherdja po dschinde
Li fleuve del veye ki n' pout ratinde,
Adon k' on cwirt si destinêye !

Insi por Lu, insi por Leye,
C' est leus cours ki s' divént comprinde !

Li berwete

Prumî haerna ezès manaedjes,
C' est l' berwete ki nos tind ses bresses.
Å ci k' l' apougne, ele rind coraedje
Et spagne ses foices mî ki l' banstea.

Po les ptitès voyes di tcheriaedjes,
Avou deus plantches, vo l' la clitchet !
Prumî haerna ezès manaedjes,
C' est l' berwete ki nos tind ses bresses.

Asteure, ele doime sins pus nole tchedje,
Tote gâye, mousseye come on busket,
So l' vert waezon inte les bouxhnaedjes.
Pus nouk ni sait, a pårt on tchet,
K' elle a fwait l' djoye des djonnes
cârpeas !

Prumî haerna ezès manaedjes,
Berwete, tofer, find nos tes bresses !

Colas Burdaxhe et l' singlé

On djoû, dji voe l' grand Colas Burdaxhe
rexhe do bwès. C' esteut èn ome avou in fén
bounetré [*allongé*] vizaedje et des bresses
come des bringoneas d' voleur (des bresses
ki pindént disk' às djnos)

- Ou k' t' as co stî, don, Colas ? Bracner
surmint ?

- O neni, m' fi ! Dji so todi do costé del lwè,
saiss, mi.

- Ebén, cwè çki t' fwais la, dabôrd ?

- Dj' a stî pormoenner et dj' end a yeu ene
fameuse. Dj' a toumé bâbe a bâbe avou ene
hierdulêye di singlés ! End aveut ene
cintinne, al boune.

- Taijhe tu, va ! Ti m' è contes ene, di fâve !

- Dji t' di k' i gn aveut Bén ûtante.

- Hôw ! Rastrind, don !

- Todi Bén swessante !

- Oyi, ça va, hin !

- Siya, pol moens cwarante.

- Tu n' mi frès nén acroere ça, surmint ! Ene
cwarantinne ?

- Po dire li vrai ou çk' il est, i gn è-n aveut
vint.

- On côp po tot, di m' li verité !

Et, tot levant ses deus bresses pus d' on
mete hôt, i m' respond.

- Ây, dji t' va dire li vrai. End aveut k' onk,
mins c' esteut on teribe !

Châles Delaite, mâss 1996.

El trake

I. Âdjourdu, c' est djoû d' trake;
Les tchesseus, Bén d' atake
Racrotchèt leus fiziks.
Les tchéns schoûtèt a côps d' trike.

Ashîte so ene bezaece,
El feme do poizeu d' laesses
Pinturleure ses ârteas (*aurtias*),
Ses cotes rilevêyes à raeze (*ras*).

Prumî resploe

Cwè çk' i lyi prind, (a) Anik
(Di) m' fé tourner a bourike ?
Mosterreut ses babioles,
K' on croereut k' ele racole.

II. Vla l' binde k' est dislaxheye;
Di saetchî, on s' rafeye.
Nolu n' tént pus d' astok (*asto*);
Gn a do derô dins l' bos;
Ça broye di tocosté (*costè*)
Dins les Aiwes et Foresses (*forêts*);
Ça chîle et ça esplôze,
Come al guere di catoize (*catôze*).

2inme resploe

Cwè çk' ele fabrike, Anik ?
Por mi, ele tént botike.
À rcoe del sapinire,
Si prind po ene cantinire.

III. On trakeu est plombé (*plombé*):
L' tireu bevent l' cougnet.

L' gâre a pierdou s' dintî (*dintié*),
Coulbuté pàs singlés.

On grand sdâne às moustatches
Vént di stârer ene vatche.
Aveule sins ses monteures,
Afutéve les pasteures.

3inme resploe

Cwè çk' ele tchôdeye, Anik,
Po ene bombe atomike ?
Ele s' astampe, ele si baxhe;
A tchaeke côp, ele somadje.

IV. Des tchesseus do dimegne
Leyèt leus marones às spenes.
Pelés, schârdés, poyous,
Corèt a cou tot nou.

Tertos sdânes à peket,
Atâvlés à troket
Ou stârés sol purnea
Boerlèt èç tchanson la.

Dierin resploe

El ci ki nike Anik,
Lyi dene li viyatike.
Dimwin, n' irè nén al trake
Télmint k' i srè patrake.

*Philippe Antoine, metou e muzike pa Vincent Delire, sol l' plake « 4 » da « Mimile et les
bribeus d' toubak »*

Po l' aveur : 0479 31 15 09 u vincent@delire.be; loukîz todi a : www.mimile.be

Eredjistrés cåzaedjes so les cayets did dintins... u d' enute

Deus cint céncwante eures di dvizes e walon

I s' adjixh d' ene grosse cwarantinne di cassetes odios, 30 munutes longues di tchaeke costé, eredjistrêyes a l' assulon, avou des ptits eredjistreus bonmartchîs, inte 1993 et 2006 (ey ene rawete e 2011).

Elle ont cåzu totes ristî éndjolijheyas [digitalisées].

Espwetaedjes

Sacwants bokets di ces cassetes la ont ddja stî espwetés dins des scrijhaedjes u des videyos del tévé waloncåzante (taper : Youtube, Lucien Mahin u wlnvtv), ki vo-z è la kéconks (nén co tertos) :

* l° 1, djive A : des esplikêyes sol pwin pa Aline Brolet di Viyance (nexhowe e 1921) ont parexhou dins « Li ptite gazete do Rasgotaedje des bassårdinreces » (1995-1997); des sovances so les toets di strin da Albert Mahin d' Transene (vinou å monde e 1922) ont stî riscrites e-n on papî del Rantoele.

* l° 13, djive A (Aline Brolet) : li rcete des biscûtes al lâme a parexhou dins « Singulîs ».

* l° 18, costé A & 23 costé B : on responde avou Christine Benoit (vinowe å monde a Viyance diviè 1960) sol medecene (coûtresse d' alinne, médyinne a l' aiwe di beyôle); les riscrijhaedjes sont-st eplaidî so les fyis sol waibe « L' Aberteke ».

* l° 19, djive A : Istwere da Toenne Kinai, bôdård d' oneur do payis d' Vierziye, raconté pa Monsieu Bernard do Muzêye do shabot di Poitchece-e-l'-Ârdene. Eplaidî dins l' Rantoele.

l° 20 A : Gabriële Renault, di Frôhan (skepieye e 1932), so les dintes bârêyes; dinêyes rimetowes sol Wikipedia walon.

l° 20, djive B : Marie-Tereze Lequeux, di Sâcere, skepieye e 1920, sol condicion des comeres; parexhou dins l' Rantoele.

l° 21, djives A & B : Yves Gourdin, di Biétris, vinou å monde e 1945, raconte ses avinteures e l' Andalouze, å Midi del France, e l' Tunizeye u el Coisse d' Iwvere. Tos les tecses sont-st eplaidîs so l' Aberteke.

* l° 23 A : Fraziye Defossé, di Viyance, skepieye diviè 1910, dene kékes sovances del guere di 14 (rimetowes so l' Aberteke).

* l° 27 A & B: Emile Sullon : ses comintâres sol tchant des Walons ont stî ridnés so ene videyo del tévé waloncåzante.

l° 28 A : Raymond Zachary, di Biétris raconte si voyaedje å Tchili po vey si feye k' aveut maryî en opôzant a Pinochet. Publiyî sol Rantoele.

l° 28 B : Yves Gourdin cåze del vicâreye des schaytons. Li boket a stî rmetou e-n odio (avou sortitraedje e rfondou walon) so ene videyo del tévé waloncåzante.

l° 30b : Pierre Dufaux, di l' emission 900.000 Walons (RTBF Nameur) esplike sol « Bea Bouket ».

Responda riscrit so l' Aberteke. l° 32B et 24A : Gilbert Colaud, on gâre di tchesse di Hôt-Fayi, vinou å monde e 1925, nos cåze tchesses et djibî. Puzieurs bokets di ses dvizes ont parexhou dins l' Rantoele.

l° 36A : Yvon Lorint nos dene li rcete do maitrank, k' a stî riscrite sol Rantoele.

l° 39A : Djôzef Deveu skepyî a Transene e 1924 esplike l' ovraedje å cawolin (cârire di blanke ârze) di Transene; si responde la est lijhåve so l' Aberteke.

l° 40 A : responde da Vincent Delire (li tchanteu Mimile des « bribeus d' toubak »), rimetou pâr so l' Aberteke.

l° 41 A&B : Angelo Come, nexhou e l' Itåleye e 1947, et vnou tot djonne a Mârcin, la k' il aprinda l' walon k' i djåze coranmint. Si longue divize a stî rindowe po on grand boket sol Rantoele.

Divant waire...

... s' i plait-st a Diu, nos alans eplaidî des fitchîs odios avou des bokets di ces cassetes la, des cis ki sont-st a pô près dujhåves [convenables], so les Cmons d' Wikipedia, po k' tertos les pplexhe rischoûter.

Dji cminçrè avou l' djonnesse e Congo da Danielle Trempont, di Montniye-Tiyôû.

Lucyin Mahin, li 3 d' setimbe

Sacwants respondeus (« temoens diyalectolodjikes »)

Di hintche a droete :

*Danielle Trempont

*Nicolas Bouillon

*Aline Brolet

*Emile Sullon.

Novea live e walon

L' adjint Mwasse

Li 12 di mâss passé, Djâke Desmet vina prinde pârît âs scoles di Bive et, mo binamêymint, ofri èn egzimplaire di s' live « L' ajent Mwasse » a tchaeke des scolîs. Li pârteye « belès-letes » di ciste ashynne la [séance], c' esteut li prumî tchaptrê do live.

Ca rshonne come deus gotes
S' d' aiwe a l' Afwaire Dutroux.
Djudjîz vos-minmes.

A Djiblou...

... inte lu tunel et l' rond-pont, li
brek a târdjî tot frinnant a râyî
ses bindlaedjes.

- S' i vos plait bén, m' crapåde !

Des blondès longuès tresses
sorlevêyes pal bijhe, eschapêye
di dzo on blanc bobo. Rén
k' deus féns ouys âdzeu d' ene
sipesse etcherpe nukeye pa les
rafûlantès mwins d' ene man.

- Oyi, madame ?

Li feme padrî l' volant a mostré
des boesses di cwârton et des
atricayes so les banketes di drî.

- Fât ki dj' vâye moenner ces ca-
cayes la pol Noyé des efants
d' ene sicole al rowe Mazi. Mins
dji n' so nén d' Djiblou, et dji so
pierdowe. Vos n' mi sârîz
mostrer m' voye ?

Celine, 13 ans a radjusté les
abertales di s' saetch à dos, et
vni pus près do boird del voye.
Cwatre eures et dmey. Li brune
tcheyeut ddja. Après si scole,
ele diveut co rpasser pamon
l' apoticâre. I lyi fâreut co bôrer
pus rade po rabroker a s' mâ-
jhone, et n' nén mete ses djins
dins les transes.

- Vos n' estoz nén lon erî, ma-
dame. (...) Les efants vont esse
binâjhes po les atricayes. I vos
fât prinde li voye di Nameur,
vaila a droete, ey adon-pwis,
ridschinde come po-z aler el
veye, rimonter disk' à rond pont
et ratraper l' brijhî d' Mazi.

- Dji n' î comprind rén. Brijhî
d' Mazi ! C' est come si vos
m' câzrîz e namurwès. Et avou
mes vîs ouys. Alez ! On fwait
martchî. Vos montez dins m-n
oto, et vos m' mostroz l' voye
del sicole. Dj' î va radmint por-
ter les atricayes, et dji vs ra-
moenne fén roed a vosse
mâjhone.

Ey après ?

Come vos av co sovance di
l' Afwaire Dutroux, vos savoz
bén çou k' s' a passé après. Li
live va don trinner sol descri-
jhaedje del prijhinresse, djoû
après djoû, et motoit raconter
les sinnes crapuleuses la ki
l' kidnapeu (ki s' aveut dguilhî a
viye feme) va profiter del
crapåde. Pu l' mete a fén, u
l' leyî mori d' fwin, veyanmint
k' il a stî ramassé pa les
« blouws ».

C' est surmint l' adjint Mwasse
ki l' a vnou rascode, après
k' onk di Bietris âye noté si li-
mero d' plake, la k' i
s' aprestéve a apicî ene ôte
maraye.

Oyi mins nonna ! Les romans
walons ont todi ene plaijhante
fén. Dabôrd, c' est ki l' Djiblo-
tene, li prumire prijhinresse,
aveut yeu l' âdjeu d' muchyî si
sûtifone. On novea modele,
fén raptiti, ki s' pa, èn indje-
nieur al police sicrete, lyi
aveut prusté pol lu fé des
sayes. Divant ki l' proylî [pré-
dateur] ni lyi stitche les ama-
cantès droukes, li proye aveut
parvinou a houkî s' mononke
k' est commissaire di police. Ci-
ci a-st evoyî l' adjint Mwasse,
k' a-st amoussî tot seu dins
l' mâjhon-amigo, come on
rnâd k' aprepeye d' on pouli. Si
a-t i neutralijhî li foircixheu

[violeur] divant k' i n' âye yeu
l' tins di fé ses mâlès keures (i
ratindeut tofer ki ses proyes
atakénxhe a s' dispierter po
profiter d' zeles, dins leu dmey
soumey, la k' i veyeut li pur-
nale di leus ouys).

Conteu d' mintes !

Di tot çou ki dj' vén d' vos pir-
lodjî, gn a rén d' vrai, apus ki
l' dierinne frâzlete, inte
âtchetes [parenthèses].

Come d' efet, al pådje 14 (so
146), on cwite dedja nosse
bandî et s' ritrover avou deus
tagueus ki vont, par nute,
sicrire des pâters di bourike so
les meurs di l' oujhene Melote.
Pask' ele vént d' elzès cayî a
l' ouxh, po seraedje del fabrike
- mins cisse-ciale a stî
dislowêye [délocalisée] et
rmontêye e l' Espagne !

Ké rapoirt ?

Si dji vos l' dit, vos è sâroz
ostant k' mi. Eyet l' sâme [but]
d' on roman policî, c' est di tni
e-n alinne li lijheu(se) disk' a
l' dierinne pådje, dowò .

Ebén, c' est çou k' nosse Djâke
a stî capâbe d' adiercî, come
on mwaisse, tot nos rifjhant
sondjî âs ôtes polârs e walon,
come les deus cis da Jean
Bosly « L' afwaire des
Houlpeas » et « Li molén d' â
Pré Bolet ». Ou, pus près
d' nozôtes, « Kî çk' a touwé
JFK ? », da Chantal Denis

Li minme Chantal Denis k' on
rtrouve dins les rmerciymints
al pådje 3, paski c' est leye k' a
rlî et rcoridjî tot l' live. Ele pâr-
tixh li pådje âs rmerciyîs avou
Djozé Schoovaerts, k' a yeu
l' dâr d' enimådjî tchaeke
tchaptrê (end a 32) pa on des-
sén aloyî al sipoûle.

Sins rovyî k' c' est lu k' a fwait
tot l' epådjaedje.

Ôte novea live e walon

Ene cope di deus

Si « L' Adjint Mwasse » si passe a tot côp bon dins les anêyes 2000 (olyinnes, tâvletes éndjolikes, uroliârd), « Ene cope di deus », c' est cint-z ans pus timpe. Divant l' guere di 14, pu tins del guere pu ene miete après.

Li paskeye, c' est vormint l' cene d' ene cope di deus djins – ene cope di troes, ci se-reut l' « pwaire di Badjimont ». Avou çoula ki c' est ene cope fwaite d' èn ome et d' ene comere.

Mins gn a k' ça come cope dins les belès-letes e walon, ki dji vs ô dedja ramter. Hôw, la, monparan ! Nos avans ddja yeu ene ôte sôre di manaedje avou « Gabriyel et Gabriyel » (2012) et lanawaire, à Triyanon d' Lidje « Mi feme si lome Morice ».

Bref a ça...

Nos alans fé cnoxhance di nosse cope di deus. Onk après l' ôte. « Leye », po cminci. Ene bâshele di cinslotîs, ki vind do boure et del makêye di ses vatche. Sol martchî del veye à cmince, pu tot passant dins les mâjhons. C' est mon d' ene di ses pratikes k' ele va toumer bâbe a bâbe – bén nonna ! leye n' a pont d' bâbe ! – avou s' copleu a divni. « Lu », c' est on fortî [ouvrier de verrerie]. Mins po schaper s' fré k' aveut apicî on mwais limero à tiraedje po l' ârmêye da Yopôl – ça fwait k' on est divant 1908 –, i va âs Lancîs e s' plaeece. Po cwatre ans.

Plaecmint dins l' espèce

Rimetans co nosse « Cope di deus » a « L' Adjint Mwasse » et a « Moude a rvinde » (p. 20). Dins ces deus lives la, les aviretes sont plaecyees djeyograficmint sins dotance : Djiblou, avou ses oujhenes Melote et s' tévé coinrece « Canal-zoom », olyinnes inte Ernadje et Walin pol roman Desmet. Prijhon d' Mâtche-el-Fâmene, di Sint-Djîle-dilé-Brussele, palâ d' djustice di Tchâlerwè, Maarat el Sireye, Aden e Yemen, Babaro el Republike dominikinne po les noveles Mahin.

Vaici, rén k' i n' fâye adviner. Ene viyete avou des cinslotes, on botchî, èn apoticâre ey on câbaret. Les bleus k' î abrocnut les prumîs e 1914, pu les gris pu les cakis; li grossisse di froumadje ki dmeure dins l' grande veye, ene pitite veye flamande sol voye do trén pol fabricant d' potcasse di Hollande (c' est la k' « lu » irè rtrouver ene di ses prumirès mayons). Lijhoz les Francès, les Almands, les Inglès u Amerikins, Brussele, Hasse (Hassel), motoit.

Tant k' â miercorin d' l' accion, wadjans k' ci sereut bén l' payis d' Tcheslet. Paski pocwè ? Tuzez a ça vozôtes-minmes !

Nos d' djin

Roci, pont d' Silvin Pelosso, di Primo Litalo, di Catrene Tos-sint spotêye « Rossete », di Mariye-Orore di Sint-Mårtén. Nole Lisbete di Hebronvâ, u d' Veerle Vlaemingue, nou Djan-Flipe aliasse Djemfi, aliasse Abdel Hinriket, pont d' leutnant Driss Dimachqi, di djudge del djonnesse Bonavinteur Caguerouga...

« Lu », c' est « lu », ubén l' lancî, ou co l' côpeu (il esteut côpeu d' veule dins s' verreye). Après s' mariaedje : el botikî.

« Leye », c' est « leye », oudon-

bén « li Grande Chwine », tenawete « Cour di boure » (li fortî lyi aveut discôpé on cour di vere po s' fé pardonner on djoû k' il aveut trinné dins les câbarets, dabôrd k' il aveut rajôû avou leye).

Houte di nosse cope, vos froz co cnoxhance avou: * les deus poirteuses di canon ki fjhént l' voye avou « lu » cwand i bou-téve co al verreye; * li cinslotî et l' cinslotresse : parints del Grande Chwine (ki n' ont nén ddja yeu l' tins d' esse la âs acoirdances); * li mârene âs boubounes (li matante del Grande Chwine, ki tneut on botike di boubounreyes, pu prinde si pinsion, mins co vni a pont tins del guere tot catchant les bounès dinrêyes dins s' câve po schaper âs rekizicions des gris); * li botchî et s' feme (k' est foû-z et houte [sans morale aucune]), * li poirteu d' depetches (ki vént letchî l' bârbakene do botike âs laecelreyes po-z adouyî les vindeuses); * l' apoticâre (minme djeu, mins lu vént atchter tos les crâs stofés do botike); * li messaedjî (lu, c' est nén po les crapâdes k' i s' astâdje, mins po les pitès gotes); * li mwaisse almand âs botes âs sporons (oficî) et s' tapeu d' mârtea (ordonance), li * li toubakî (vindeu d' toubak dins s' payis; roci, ramasseu d' amagnî po les gris, motoit on comierçant djwif avou s' plat bobo) et al fén, * l' ârtisse des gris (avou ses berikes, eto lomé « cwate-z-ouys »).

Bon lijhaedje, et priyîz lzî m' bondjoû.

Lucyin Mahin, li 13 d' awousse 2019.

Istwere d' èn eplaidaedje

« Moudes a rvinde »

Sitrimé a Sint-Houbert a l' ocâzion del fiesse âs lingaedjes walons 2019 (riloukîz l' Rantoele 90), c' est ene pitite dijhinne di noveles ki Lucyin Mahin nos prezinte, ût ans après si roman « Vera ».

Rischoûtans li scrijheu al Ronde tâve del Fiesse âs lingaedjes walons 2017 a Nameur.

« Kimint scrire e walon ? Por mi, di tote foice trover des sudjets ki n' si passèt NéN dins on ptit viyaedje del Walonreye do trevén k' les djins î djâzént tertos walon. I m' fât plaecî mes persounaedjes â diâle et co pus lon. Et câzer walon dins l' tecse, minme des djins ki chirlamèt des ôtes lingaedjes dins leu pays. (Ârvièrdimint, dins les romans classikes, on rmeteut e francès dins l' tecse li câzaedje do mwaisse di scole u do curé, ki volént chamârder l' lingaedje Molière).

Mins, come di djuste, a on metou moumint del sipoûle, les heros del paskeye vont resse el Walonreye. »

Wice, el Walonreye ?

La l' nuk, dit-st i l' soyeu.

Paski l' idêye di scrire ces noveles la a-st aspitê on djoû di l' anêye 2010, cwand s' pitite sour lyi racontêve ses aviretes u les cenes di ses soçons. Mins tot çoula s' passêve après Tchâlerwè.

C' est avâz la ki les prumirès istweres ont stî lowijheyes [localisées]. Avnowe Pasture, po « Cardjakigne », moskêye di Djumet po « Camicâzresse », Lavervâ pol moude da Lisbete do minme no.

Oyi, mins po on Ârdinwès evoye âs zivercôfes, eplaidî on live e walon après Tchâlerwè, ey e rfondou, cobén, ostant tcheryî a l' aiwe dins ene banse.

Djourdidju ! K' on est co lon del tuzance des ôtes lingaedjes, la k' des Camerounès vegnnut prezinter des lives e francès a Paris u a Mont-Pelî !

Adon, voye non voye, il a bèn falou rivni dins ses clotchîs, li

seule plaeece la ki, oficirmint, on n' a nén tapé âs trigus li rfondou walon, et tos les scrijhaedjes et scrijheus ki vont avou.

Rén d' novea dizo l' solea ! La sacwants siekes, on lomé Copernik aveut ddja asprové li minme disbâtchance !

Oyi mins nerén, gn aveut ene condicion : les spoûles divént esse aloyeyes a des viyaedjes u veyes del Province do Lusimbork. « Dji n' mi voe nén publiyî - et vinde - après mon nozôtes on live ki s' passe dins l' Noer Pays », diha-t i l' Djowel Tiri, li doetoe [cheville ouvrière] do « Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene ».

K' i vâye ! I s' fât bèn abaxhî la k' on n' sâreut roter stampé. Et l' plaijhi d' on scrijheu est cwand minme mopliyî s' i s' voet editer dins ene grande coleccion, come les « Paroles do Teroe » do Muzêye k' on a dit.

Cwand l' martchî avou Djowel fourit bouxhî djus, li scrijhaedje end esteut al ûtinme novele, « Rimariaedje ». Li heroyene, Zahiya, va fricoter sol Daegn-toele avou on Tunizyin come leye, ki va esse domicilyî a Bastogne. Oufi, la l' prumî pont d' atnace al province k' a todi ene ascoxheye d' avance.

Tantea ki, pol nouvinnme paskeye, li sinne si va passer crândimint dins les paysis âs grands bwès. Mâbon-

Pré, Libråmont, prijhon d' Mâtche.

Mins ci n' esteut nén l' tot. Fa-leut co « riprovinciâlijhî » les setès prumirès istweres.

Gn a rén avou ça.

Li cardjakigne si va passer sol droete voye inte Floraveye et Bouyon, al plake do Blanc-Sårt, come l' animådjeu, Djozé Schoovaerts, li rdessina sol prumire pådje del novele.

Li moude d' oneur va tervini a Mâtche, avou on passaedje a Grimbiemont, po fé ene cli-gnete â mwaisse eplaidê. Et nosse Djozé mete l' eglijhe di Mâtche e-n erî-fond di nosse Pakistanesse e bloudjine.

Lisbete di Lavervâ va divni Lisbete di Hebronvâ; li cmaxhaedje des aroyaedjes di police inte Twin et Tchâlerwè va resse etur Lidje et Libråmont (Hebronvâ, dilé l' Viye Sâm est metowe inte les deus).

Et hay vos nd âroz.

Les eplaidêus a l' ovraedje

Avou ça ki, tot leyant fé les binamés eplaidêus do Muzêye, li scrijheu si dhalêve di totes ene kirinele do bouyes.

Po cmincî, li rcoridjaedje do tecse francès todi metou vizon vizu dins l' coleccion « Paroles do Teroe ». Cist ovraedje la aveut stî adiercî a fwait pa Djozé Schoovaerts (k' a stî gaztî et scrijheu e francès di s' mestî). Mins après l' racmaxhaedje des nos d' plaeece, il aveut falou rpasser tos les ratournaedjes. Adon, le troejhinme modêye passa dins les mwins di co pus spepieus rlijheus(es), ki rtrouvît pâr des flotches dins « Linux Oubantou ».

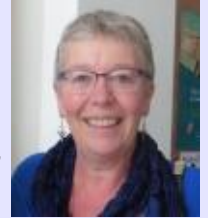
Tant k' â tecse e walon, avou tos les candjmints et les racandjmints...

Mins dji n' a pupont d' plaeece...

Live d' imådjes prezinté al fiesse às lingaedjes walons 2019

« Schandeye »

Come dedja dit, al fiesse di Lidje, on n' saveut souner a messe et co esse al porcession [être au four et au moulin]. Li moumint ki Djowele nos l' vineut espliker, volaveut ene viziteuse chinwesse ki passéve so li stande.

Et taper ene divize sol walon, cial, et so les ptits lingaedje el Chine, làvå.

Pu l' après-nonne ratakéve avou nos pordjets prumés d' Sint-Houbert. Abeye ! l' rfaleut ddja esse à deujhinme plantchî dins l' sâle às pretchaedjes.

Tantea ki dji n' a polou fé cnoxhance avou l' ovraedje Djowele ki cwand dj' a ristî dins mes waibes, ene samwinne pus târd.

Sistinme djaponès

Li live est adjinçné pol poleur espweter a môde del tecnike djaponesse lomêye « camichibay ». C' est ene viye piceure di racontaedje d' istweres avå les voyes, tot mostrand des imådjes. Si no vout dire e djaponès: « pîce di teyâte so papî ».

Adon « Chandîye » si prezinte come on grand lådje live d' imådjes, raloyî pa on fi d' ârca caracolrece, ki l' tecse est scrît a l' evier des imådjes. Tantea ki l' raconteu-lijheu a l' tecse a l' adroet d' ses ouys, tins k' i mostere les desséns às rwaitants. Loukiz Djowele fé çoula so l' pådje 2.

Li spoûle

Come dins les « Grands âbes », Djowele va basti si paskeye so des veyous-evi del société. Po

tni ç' role la, gn a-t i rén d' mî k' des pûs ?

Eyet, - droidimint assez - on s' va fé do må po ene cope di pious ki vnèt do ponre des lintes âdvins del bounete d' ene sicolresse lomêye Lilia.

C' est li cminçmint do bontins. Lilia ni vout nén mete si cwefe po-z aler a scole. Mins, voye non voye, tel metrès, dit-st ele si mame, mwaijhe.

Come il ont Bén tchôd, nos formagnants et leus covin, dissu l' tiesse del maraye, rascovrou do tchôd bounet !

Oyi mins nén pus, cwand nosse ravachole di Lilia abroke e li scole, ele hene si bounete à diâle, dins ene coine del coû d' recreyâcion.

Va shuve on « monitorigne » del timperateure del bounete, paski, si l' nitêye si rafroedixh, c' est l' moirt waeranteye po nos pûytons [bébés poux].

Cours di zolodjeye

C' est a ç' moumint la k' on va vey amoussî el bounete ene

cwatrinne di ptitès biesses - troes insekes ey ene araegne ki vont sayî, tchaeke a s' môde, di reschandi l' covêye. Mins rén a fé ! Li timperateure baxhe todi, et on va dveur souner l' transe del niyêye. Disca tant ki...

So cisse pitite racontroûle la, li scrijheuse vos va emantchî on « cayé scolrece » [pédagogique] d' ene nonantinne di pådjes avou * des foyous tecnikes (portraits) des biesses di l' istwere et co des ôtes; * des ptits powinmes so les biesses; * des djeus po-z amuzer les efants.

Avou ça ki tchaeke tecse walon est ratourné e francès.

Et vos avoz minme l' âdjeu d' aberweter tot l' sint-fruskin (mwaisse live, modêye ridressêye, esplicant livret) sol waibe del Province di Nameur. Ki : c' est on fitchî strindou avou l' cawete .zip; i vos fât esse sol sistinme d' operance « Microsoft » pol dissitrinde !

Ni rovyîz nén do lére li pådje 90, la k' vos vieroz li trope di djins k' ont bayî on ptit u on grand côp d' mwin al sicrijheuse. Mins, dit-st ele leye-minme, i gn a nou « ptit » côp di spale.

Lucyin Mahin, li 18 d' awousse 2019.

Revoye vinde des lives di l' ôte des costés

Driyinne Milet d' « À vî cwårtî » a Nameur, c' esteut l' liverresse li pus à corant des ovraedjes e walon et d' leus scrijheus. Et todi po dire avou les pratikes, - minme les cenes ki lyi djâzént walon - mins tot fihant passer, al taxhlete, si ptit djudjmint sol sudjet.

Metans : après aveur sitî à prezintaedje di l' ALW 6, ele aveut stî mo sbarêye k' on poye fé tant d' afwaire so « les 9,5 viyaedjes ki djhént

l' mot avou -îy, enevîè les 15,3 ôtes ki prononcént -î ».

Foirt dismefiyante evîè li rfondou. Ti sins Bén ! Ses pratikes estént des rcwereus di « vîs lives ». Mins acceptant l' idêye ki, po fé raprinde li walon pattavå, gn aveut pont d' ôte rehowe.

On bea moumint inte di nozôtes : li djoû ki dji lyi a siné èn egzimplaire del « Pitite comere avou l' blanke camizole ». On pô come « Cwand l' Diâle esteut rçû e Paradis » !

Crakes, couyonâdes, letes et noveles

Les omes sont sfwait

C' est ene djonne feme ki respond a s' camaeråde:

- Pocwè m' maryî ? Dj' a on tchén, on peroket, et on tchet...

_ Bén seur, mins ça n' replaece nén èn ome, dit-st ele l' ôte.

_ O bén siya ! li tchin groûle, li peroket raconte tofer li minne afwaire, et l' tchet passe ses nutes a l' ouxh !

Trapisses

On djonne ome aveut volou intrer amon les Trappisses. Li prumî djoû, on lyi derit :

- Cial, vos n' avoz mây li droet do câzer ; c' est grand silince ; vos dvoez-t esse mouwea come ene câpe. Divins dijh ans, vos pôroz dire deus mots.

Dijh ans passèt. « Amagnî froed » dit-st i. Li mwaisse ni respond nén.

Dijh ans passèt co. « Bedreye deure » dit-st i. Li

Letes d' on lijheu

Bondjou l' ârtisse.

Di nosse tchambe a Rotchfoirt, did dou ki dj' waite li tins endaler sins pleur sepi brâmint bodjî – dji n' a pupont d' oto – dji tuze a vos... a Souzane ey al Rantoele; âs disdjâzeus do rfondou et âs fiesses di nosse lingaedje ki nos vont ariver å Bos do Cazî et co dins ds ôtes monumints di nosse Walonreye... Li Mardasson motoit bén on djoû.

Bravo pol Rantoele 90.

Li Veni Creyatôr... foirt bén ! Bravo !

Vosse dierin live sitrimé [*inauguré*] e Bork : dji

Rôze carnet / Bén-boere walon

Nos estans fén binâjhès d' aprinde ki l' famille Djan Cayron s' a recrâxhî d' ene pitite ricâzeuse di walon k' il ont lomé « Lisbete ».

Bon « ramessaedje » al Yaèle, bon djouwaedje al pitite mame po Zeliye, et bon coraedje å popa po totes ses bouyes a vni (ecolodjeye des teréns d' l' ârmêye, bressene « L' Ôrnwesse » et courreyes pol manaedje, sins rovyî les covietes del Rantoele).

Tot dvizant « bounès bires d' amon nozôtes », si vos vloz reziervè ene pârteye do bressin do moes d' setimbe (po les abounés éndjolikes) u do moes d' octôbe, atôtchîz l' bressene (0479 98.18.48; contact@brasserie-delorne.be). Po

Li rapoirt

C' est on ptit valet k' arive târdou e scole.

Li mwaisse, k' end a s' conte, lyi dmande :

- Pocwè ess târdou ?

- Paski m' mame tapéve so mi ptit fré !

- Mins ké rapoirt ? dit-st ele li dame di scole.

- Bén, elle aveut m' solé !

Christian Thirion, li 31 di may 2019

mwaisse ni respond todi nén.

Co dijh ans après :

- Dji bague [*déménage*] » dit-st i.

- Çoula n' m' ewaere nén, respond-t i l' Mwaisse. Vola dabôrd trinte ans ki vos n' arestez nén di vs plinde »

André Mottet, li 13 d' awousse 2019

n' a sepou aler a Sint-Houbert. Damadje.

Li 31 d' aousse 2019 disk å 3 d' setimbe, nosse Rotchfoirt fwait dicâce. Dji sayrè d' esse al tâve d' ene soce di walon a Djmele.

Dj' a bén inmé ossu vosse lete a nos politikîs dins « *Singuliers* ».

Bén asteure, dji vos evoye mes scrijhaedjes di nosse pitite tchambe do hôme del Preyre. Li feme doime addé mi. Elle a froed cwand mi, dji sowe des gotes come des poes.

Djâke Dopousse, li 2 d' awousse 2019

des ôtès racsegnes tapez èn ouy so leu waibe; <http://www.brasserie-delorne.be>.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3^{inmes} londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudinevoz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcâzeus d' walon moennêye pa Jean-Marie Otjacques. Li dierin vénrdi do moes di 2 eures a 4 eures di l' après-nonne al mâjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuire, Culture Haute-Lesse : 061 413 391 et 0498 172 467

Cactaedjes di Mâmdiy

Les londis, a ût eures al nute.

Racsegnes : info@rcw.be

Tâvlêye di Rotchfoirt

Les deujhinme et cwatrinme mierkidis do moes. Sâle del pârotche (rowe di Bhogne, 45, sol costé d' l' egljhe). Dimandez cwè a Ziré Malet : d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe (Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Jean-François Culot : nwaredodu@skynet.be

Câzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes, inte 2 et 4 eures e tchestea d' Gouvi. Racsegnes : Christian Thirion (0474 943 413; epo-na53@hotmail.com).

Li copinreye di Stâvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mârdis, di 20 a 22 eures, à locâ d' Electrabel. Racsegnes : 080 862 679.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spôts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 655 520

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 634 961.

Tâve di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus. Racsegnes : Christiane Binamé

Copinreye di Hu

Dimandez les dates des radjoûs a : bibliohuy.albert@gmail.com

Ovroe walon d' Djerpene

Racsegnes : cabu@skynet.be.

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures : Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do waeyéntins 2019

cénk ashyinnes : les **mârdis 11, 8, 15, 22 et 29 d' octôbe 2019** e l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be u Madi d' Orcimont 061 511 165.

Sol tévé waloncâzante

Dierinnès ptitès videyos VoBuzé [Youtube] (veyâves a pârti dl' Aberteke <http://aberteke.walon.org>) u so ene ricwirrece (Gogueule u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin)

* Responda da Djôzef Dokir sol rifondou walon (ene des voyes pol walon did dimwin, a costé del manire classike; ene ni va nén sins l' ôte, sapinse a lu).

* Scole di walon : plaçaedje des dobes coplemintes dirî on viebe à cmandeu [impératif].

* Aprestaedje del tchanson « so nosse voye » a pârti do tchantaedje « emey tchapele » disca l' eredjistrumint odio. Li clipe videyo – k' a wangnî on pris al fiesse âs lingaedjes walons ey esse mostré a Lidje li 18 di may – serè rprezinté so « Tévè-Lux » (tévé coinrece del province di Lussimbork) e moes d' setimbe pa Fabian Beghin et Michel Francard.

* Sovnances d' on rwaitant del pitite bale à tamis (Willy Leroy).

Sol Daegntoele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante, escoles di Bive, vîs limeros del Rantoele.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.235 ârtikes à 5 di setimbe 2019; <http://wa.wikipedia.org>

Wiccioneaire & DTW

Sol Wiccioneaire, <http://wa.wiktionary.org>, n aeut 21.917 ârtikes à 5 di setimbe 2019.

Sol DTW, à 3 d' setimbe 2019, gn av 31.383 intrêyes, inte di zeles, 21.837 dedja rfondowes, et 6.561 dedja eto sol Wiccioneaire : <http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programes éndjotiques

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Arivêye di deus troes noveas waloneus eployant li rfondou walon, dandjreus aprins so nos waibes.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon : Pays conduze, Jean Gofart, Blawète, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Muzêye do Pârlaedje e l' Ardene

<http://www.museedelaparole.be/>

Sol waibe des rruwes walones

Pådje del Rantoele

<http://www.revues.be/lirantoele>

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

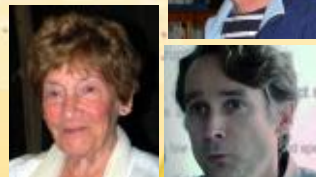
Li mape del Beldjike avou, à 6 di setimbe 2019, **vint-set ponts walons**, mins eto picârd (3), gâ-mès (1), lussimbordjwès (5), wess-flamind (3) tixhwès braibançon (2) brusselwès (1) limbordjwès (3) et ripouwaryin (francike di Tchârlumagne) (4).

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Rantoele 91 waeyén-tins 2019

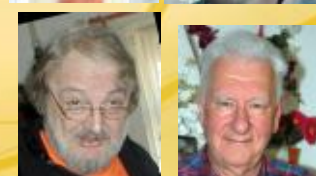

- Walon e scole po tertos (Dominique Heymans & Lucien Mahin) p. 3
 D' Alberveye a Kalémî (Christiane Blanjean) p. 4
 Djâzant atlasse del Beldjike (Philippe Boula) p. 5
 Grande crole 2019 (Jean Goffart) p. 6
 Les fotchrês di l' ahan (Lucien Mahin) p. 7
 Roumin et gayel (Georges Sfasie) p. 8

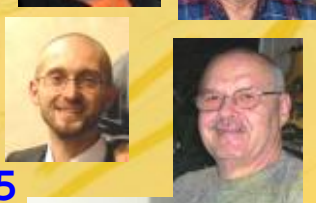

Belès-letes

- * Li catchete (fén) (Jacques Desmet) pp. 9-10 & 15
 * Rondeas (Joseph Docquier) p. 15
 * Rastrind, la, Tchannik ! (Charles Delaite) p. 16
 * El trake (Philippe Antoine) p. 16

- Boloes et tchampions des bos (P.O. & L.M.) p. 11
 Fotofâves Jean Goffart & Christian Thirion p. 12-13
 E waeyén-tins, mon nozôtes (J.C., M.M.) p. 14

- Temoens dins l' boesse (Lucien Mahin) p. 17
 Des moudes ey on policî (live Jacques Desmet) p. 18
 Ene cope ome et feme (live Jean-Luc Fauconnier) p. 19
 Des moudes et des terorisses (live Lucien Mahin) p. 20
 Covin d' pûs rafroedixhant (live Joëlle Spierkel) p. 21
 Crakes, lete et rôze carnet p. 22

